

Бріт О. В.,

старший викладач кафедри економіки та менеджменту
Уманської філії приватного вищого навчального закладу
"Європейський університет"

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

Визначення обсягу підготовки фахівців з вищою освітою та потреби в них економіки на перспективний період є одним зі шляхів удосконалення державного регулювання фахового ринку праці. Ця складна комплексна проблема потребує ретельного дослідження у зв'язку з формуванням нової економічної платформи розвитку суспільства. З одного боку, у сучасних умовах, на відміну від командно-адміністративного планування, обсяг підготовки фахівців з вищою освітою визначається як необхідністю економічного розвитку країни, так і власне потребою особистості у здобутті освіти. Це об'єктивно не збігається з можливостями економіки у забезпеченні робочими місцями всіх фахівців згідно з отриманою спеціальністю. З другого боку, особливістю сучасного періоду є те, що суб'єкти господарської діяльності за відсутності чітко спланованих обсягів підготовки фахівців з вищою освітою мають можливість самостійно формувати кадри, не прив'язуючись до розподілу випускників вищих навчальних закладів на підприємства, в установи, організації.

З метою обґрунтування методів розрахунку основних показників розвитку освітніх послуг і забезпечення країни кадрами з вищою освітою було враховано методичні рекомендації Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення НАН України і Міністерства праці та соціальної політики України, а також запропоновано власні підходи формування обсягу підготовки кадрів з вищою освітою та їх зайнятості. На наш погляд, методу розрахунку показників розвитку освітніх послуг потрібно розглядати з точки зору: демографічної складової; сучасної тенденції щодо поширення практики навчання за двома спеціальностями одночасно у двох вищих навчальних закладах або в одному, але на різних кафедрах, що спричиняє подвійний рахунок як студентів, так і фахівців з вищою освітою; кількість студентів на вечірніх і заочних відділеннях, що впливає на обсяг працевлаштування випускників; вартісних показників освітніх послуг. З урахуванням цих факторів нами удосконалено методичні підходи, застосування яких надасть можливість об'єктивніше досліджувати проблему фахового ринку.

Для визначення потреби економіки у фахівцях з вищою освітою використано показники загальної та додаткової потреби галузей економіки у відповідних кадрах.

Розглянемо методи розрахунку цих показників на перспективний період, враховуючи особливості економічних і соціальних перетворень в країні. До того ж додамо, що специфіка підготовки кадрів та їх розподілу полягає у визначальній ролі факторів, котрі важко виміряти кількісно (здібності людини до навчання, якість навчання і його вплив на можливості праце-

влаштування, зміна погляду населення на отримання вищої освіти). Тому при розробці методичних підходів широко використовуються методи експертних оцінок, екстраполяції, порівнянь, поправочних коефіцієнтів тощо.

Прийом молоді до вищих навчальних закладів – це інтегрований показник, котрий включає багато факторів, які впливають на його кількісні параметри і регулюється державою через механізм законодавчих і нормативно-правових актів.

Оскільки в сучасній практиці є кілька джерел фінансування обсягу прийому та підготовки фахівців з вищою освітою (кошти державного бюджету (держзамовлення), кошти місцевих бюджетів, кошти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, кошти фізичних та юридичних осіб), існують особливості й певна специфіка методів прийому молоді на навчання.

У цьому контексті актуальним є питання обґрунтування методів прийому:

- за кошти державного бюджету (держзамовлення);
- за кошти фізичних і юридичних осіб;
- за кошти місцевих бюджетів, міністерств і відомств, у підпорядкуванні яких перебувають вищі навчальні заклади¹.

Держава регулює певну частину прийому до вищих навчальних закладів відповідно до пріоритетів розвитку економіки та з метою забезпечення інтелектуального потенціалу фахівців з фундаментальних і прикладних наук, що є стратегічними напрямками будь-якої розвиненої країни.

Основним інструментарієм державного регулювання підготовки кадрів є метод замовлень, відповідно до якого Міністерство освіти і науки України, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є вищі навчальні заклади, на чолі з Міністерством економіки України формують і розміщують державне замовлення на підготовку фахівців за кошти державного бюджету щорічно на один наступний навчальний рік, враховуючи, що ці фахівці будуть потрібні через чотири – шість років.

Розрахунки обсягу прийому молоді на навчання за державним замовленням ми пропонуємо здійснювати у такій послідовності: визначення загального обсягу прийому; визначення обсягу прийому за напрямками.

Загальний показник прийому за держзамовленням можна визначити декількома способами.

Традиційний спосіб полягає у визначенні обсягу прийому на підставі прогнозного обсягу випуску і заданих параметрів відсіву студентів упродовж навчання за формулою²:

$$П_{\partial t} = \frac{B_{\partial(t+n)}}{K_{\partial n}}, \quad (1)$$

---

¹Обсяг прийому за кошти місцевих бюджетів та кошти міністерств і відомств, у підпорядкуванні яких перебувають вищі навчальні заклади, нині у загальній кількості прийому становлять лише 1,3 %. Тому визначення обсягу прийому за цими джерелами пропонується здійснювати методом доразунку (введення коефіцієнта 1,013).

де Π_{dt} – обсяг прийому до вищих навчальних закладів за держзамовленням у t -му році, осіб; $B_{d(t+n)}$ – прогнозний випуск фахівців з вищою освітою, осіб; K_{dp} – коефіцієнт прийому за кошти державного бюджету; t – прогнозний рік; n – термін навчання.

У свою чергу K_{dp} розраховується так:

$$K_{dp} = \frac{B_{dz}}{\Pi_{dp}}, \quad (2)$$

де B_{dz} – обсяги студентів, які закінчили навчання за держзамовленням у відведений термін, осіб; Π_{dp} – обсяги студентів, прийнятих на навчання.

Враховуючи, що в сучасних умовах має місце тенденція до змін вартості навчання, коливання бюджетного фінансування державного замовлення на підготовку фахівців, при визначенні загального обсягу прийому за кошти державного бюджету пропонуємо використовувати такий методичний підхід:

$$\Pi_{dt} = \frac{B_{дсб} O_{пб} - B_{дзфт}}{O_{пт}}, \quad (3)$$

де: Π_{dt} – обсяг прийому до вищих навчальних закладів за держзамовленням в t -му році, осіб; $B_{дсб}$ – середня вартість підготовки одного студента за кошти державного бюджету в базовому році, грн; $O_{пб}$ – обсяг прийому студентів за держзамовленням у базовому році, осіб; $B_{дзфт}$ – загальна вартість прийому за даними бюджету на наступний рік, грн.

Цей метод розрахунків, на наш погляд, має використовуватися на стадії коригування загального обсягу прийому студентів на наступний рік та прийняття рішень щодо їх фінансування.

Визначення обсягу прийому за держзамовленням за напрямками доцільно здійснювати в рамках освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр). Оскільки предметом нашого дослідження є підготовка кадрів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, то методичні підходи стосуватимуться лише визначення обсягу прийому за кваліфікаційними рівнями “спеціаліст”, “магістр”.

Напрямок – це підготовка фахівців у вищому навчальному закладі для здобуття базової і повної вищої освіти певної кваліфікації.

Нині існує 70 напрямів, за якими готують фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями “спеціаліст” і “магістр”. Кожен окремий напрям підготовки містить у своїй структурі кілька споріднених спеціальностей. Наприклад, напрям “Економіка, комерція і підприємництво” включає 21 спеціальність, за якими в рамках освітньо-кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “магістр” здійснюється підготовка фахівців. Водночас варто зазначити, що за спеціальностями здійснювати перспективні розрахунки нецільно, оскільки на момент випуску фахівців багато спеціальностей під впливом організаційних і технічних факторів зникають і на їх місці з’являються нові.

Пропонуємо такий методичний підхід визначення обсягу прийому за держзамовленням за напрямами:

$$P_{\text{днп}t} = \frac{P_{\text{днпб}}}{P_t} K_{\text{дк}t}, \quad (4)$$

де: $P_{\text{днп}t}$ – обсяг прийому до вищих навчальних закладів за держзамовленням за напрямом “ P ” у t -му році, осіб. Цей показник визначається окремо для освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” і освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”; $P_{\text{днпб}}$ – обсяг прийому за держзамовленням за напрямом “ P ” у базовому році (окремо для освітньо-кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “магістр”), осіб; P_t – загальний обсяг прийому студентів у базовому t -му році (окремо для освітньо-кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “магістр”), осіб; $K_{\text{дк}t}$ – коефіцієнт коригування обсягів прийому за напрямами в t -му році (окремо для спеціалістів і магістрів). У рамках цих освітньо-кваліфікаційних рівнів коригуються ті напрями, за якими в наступному році прийом студентів збільшиться або зменшиться. При визначенні напрямів, які підлягають коригуванню, необхідно враховувати перспективу пріоритетних галузей економіки і відповідну потребу у фахівцях, а з другого боку, передбачати призупинення темпів прийому за тими напрямами, фахівці з яких найближчими роками будуть незапитані на ринку праці.

На заключному етапі обсяги прийому за держзамовленням за всіма напрямами в рамках освітньо-кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “магістр” додаються. Виведений таким чином показник коригується коефіцієнтом згладжування з метою досягнення ідентичності показників, наведених у (1), (3) і (4).

Користувачами запропонованих методичних підходів визначення обсягів прийому за держзамовленням можуть бути Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство праці та соціальної політики України, інші міністерства й відомства, у підпорядкуванні яких є вищі навчальні заклади.

Визначення обсягу прийому молоді до вищих навчальних закладів за кошти фізичних та юридичних осіб у методичному плані – практично невивчена проблема. Разом з тим щорічне збільшення обсягу прийому цього напрямку та незадовільна ситуація на ринку праці потребують удосконалення методів прогнозування підготовки таких фахівців.

Ми вважаємо, що до найважливіших факторів, на підставі яких мають ґрунтуватися методи прогнозування обсягу прийому за кошти фізичних та юридичних осіб, слід віднести:

- досягнутий обсяг прийому студентів за всіма джерелами фінансування в базовому році;
- зрушення в демографічній структурі населення, зокрема молоді у віці 17–22 років у прогнозному році;
- обсяг прийому молоді на навчання за кошти державного бюджету в прогнозному році;
- сучасну тенденцію навчання молоді одночасно за двома спеціальностями.

З огляду на це, обсяг прийому студентів за кошти фізичних і юридичних осіб на прогнозний період у формалізованому вигляді можна представити так:

$$P_{\phi t} = (P_{\phi} K_{\phi t} - P_{\phi t}) K_{\phi \text{бх}}, \quad (5)$$

де: $P_{\phi t}$ – обсяг прийому за кошти фізичних та юридичних осіб у t -му році, осіб; P_{ϕ} – загальний обсяг прийому (за всіма джерелами фінансування) у базовому році, осіб; $K_{\phi t}$ – коефіцієнт зрушення структури населення у віці 17–22 років у t -му році. Цей показник розраховується як відношення чисельності молоді у віці 17–22 років прогнозного року до чисельності молоді у віці 17–22 років базового року; $P_{\phi t}$ – обсяг прийому до вищих навчальних закладів за держзамовленням у t -му році, осіб; $K_{\phi \text{бх}}$ – коефіцієнт прийому молоді навчання за кошти фізичних і юридичних осіб для отримання одночасно двох спеціальностей. Цей показник розраховується на підставі соціологічних опитувань в останньому звітному році.

Прогнозування обсягу прийому за кошти фізичних і юридичних осіб як і за держзамовленням, відбувається за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями, за 70 напрямками і за 270 спеціальностями. Причому здійснювати прогнозування, як і за держзамовленням, доцільно лише за напрямками.

Основними методами, які пропонуються для застосування при прогнозуванні обсягу прийому за напрямками за кошти фізичних та юридичних осіб, можуть бути: метод динамічних рядів, метод екстраполяції та метод поправочних коефіцієнтів.

Зазначені методи прогнозування обсягу прийому за кошти фізичних та юридичних осіб за напрямками стосуються лише освітньо-кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “магістр”.

Пропонуємо такий методичний підхід визначення обсягу прийому за кошти фізичних та юридичних осіб за напрямками на прогнозний період:

$$P_{\phi \text{нП}t} = P_{\phi \text{нПб}} T_{\text{нП}} K_{\text{нП}t} K_{\text{нП} \text{фх}}, \quad (6)$$

де: $P_{\phi \text{нП}t}$ – обсяг прийому студентів за кошти фізичних і юридичних осіб за напрямком “ P ” у t -му році (окремо для освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” і окремо “магістр”), осіб; $P_{\phi \text{нПб}}$ – обсяг прийому студентів за кошти фізичних і юридичних осіб за напрямком “ P ” у базовому році (окремо для освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” і окремо для “магістра”), осіб; $T_{\text{нП}}$ – темп зростання обсягу прийому за кошти фізичних і юридичних осіб за напрямком “ P ”. Цей показник визначається як відношення обсягу прийому останнього звітного року до попереднього звітного року (окремо для освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” і “магістр”); $K_{\text{нП}t}$ – коефіцієнт коригування обсягу прийому за напрямком “ P ”, у t -му році за кошти фізичних і юридичних осіб (окремо для освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” і “магістр”). Застосовується для тих напрямків, за якими прийом студентів за кошти фізичних та юридичних осіб у прогнозному році передбачається збільшити або зменшити, $K_{\text{нП}t}$ визначається на підставі експертних оцінок шляхом включення таких чинників: збільшення (зменшення) обсягу прийому за напрямками за держзамовленням, політика держави

щодо підвищення якості навчання на платній основі, підвищення (зменшення) плати за навчання за окремими напрямками; $K_{\text{нПФх}}$ – коефіцієнт прийому за напрямом “ P ” за кошти фізичних і юридичних осіб для отримання одночасно двох “ x ” спеціальностей. На заключному етапі обсяг прийому за кошти фізичних і юридичних осіб за напрямками і освітньо-кваліфікаційними рівнями “спеціаліст”, “магістр” додаються. Розрахований таким чином показник коригується коефіцієнтом згладжування з метою досягнення ідентичності значень, наведених у (5) і (6).

Користувачем запропонованих методичних підходів визначення обсягу прийому за кошти фізичних і юридичних осіб можуть бути Міністерство освіти і науки України, Міністерство праці та соціальної політики України і його територіальні відділення.

Узагальнений показник обсягів прийому на навчання включає обсяги прийому за всіма джерелами фінансування.

Цей показник ми пропонуємо визначати двома способами.

Перший – сума прийому на навчання за державним замовленням на кошти місцевих бюджетів та коштів міністерств і відомств, у підпорядкуванні яких є вищі навчальні заклади. Узагальнений вигляд цього розрахунку може бути таким:

$$P_t = P_{\text{дт}} + P_{\text{фр}} + \frac{P_{\text{дт}} + P_{\text{фр}}}{K_{\text{мб}}}, \quad (7)$$

де: P_t – прийом студентів до вищих навчальних закладів за всіма джерелами фінансування в t -му році, осіб; $P_{\text{дт}}$ – обсяг прийому за кошти державного бюджету в t -му році, осіб; $P_{\text{фр}}$ – обсяг прийому за кошти фізичних і юридичних осіб у t -му році, осіб; $K_{\text{мб}}$ – коефіцієнт обсягу прийому за кошти місцевих бюджетів. Динаміка цього показника за декілька попередніх років свідчить, що обсяг прийому за даними джерелами фінансування у загальному обсязі прийому становить 1,2 %, тобто коефіцієнт дорівнюватиме 0,012. Отже, у розрахунках можна застосувати саме таку величину.

Другий спосіб розрахунку ґрунтується на врахуванні загального обсягу прийому в базовому і перспективному періоді, змін чисельності населення у віці 17–22 років у перспективному базовому році, показника конкурсу при вступі молоді до вищих навчальних закладів у базовому періоді.

У формалізованому вигляді цю залежність можна представити так:

$$P_t = P_6 + \frac{D_{t(17-22)} + D_{6(17-22)}}{Y_6}, \quad (8)$$

де: P_t – прийом студентів до вищих навчальних закладів за всіма джерелами фінансування в t -му році, осіб; P_6 – прийом студентів до вищих навчальних закладів за всіма джерелами фінансування в базовому році, осіб; $D_{t(17-22)}$, $D_{6(17-22)}$ – кількість осіб у віці 17–22 років у t -му році та базовому році, осіб; Y_6 – конкурс студентів при вступі до вищих навчальних закладів у базовому році.

Користувачами наведених методичних підходів визначення загального обсягу прийому (за всіма джерелами фінансування) можуть бути Міністерство освіти і науки України, міністерства і відомства, у підпорядкуванні яких є вищі навчальні заклади, місцеві органи виконавчої влади, Міністерство праці та соціальної політики України.

Література

1. Антошкіна Л. І. Вища освіта в системі суспільних інтересів / Л. І. Антошкіна. — Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2008, — 284 с.
2. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку / І. С. Каленюк. — К. : ТОВ “Кадри”, 2001. — 326 с.
3. Методичні рекомендації щодо визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за напрямками та спеціальностями. — К. : Соцінформ, 2004. — 165 с.
4. Методичні рекомендації щодо визначення потреби у фахівцях з повною вищою освітою. — К. : Соцінформ, 2004. — 134 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : [стат. зб.]. — К. : Держкомстат, 2004. — 360 с.
6. Вища освіта України — європейський вимір: стан, проблеми, перспективи : інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки, 21 березня 2008 р. — К., 2008. — 104 с.